วารสารบวรสหการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม (2568)
Journal of Bovorn Multi-Education and Human Social Sciences Vol. 6 No. 4 October-December (2025)
ISSN: 2730-3233 (Online) https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOB_EHS

การสร้างสุขภาวะทางปัญญาของผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันด้วยหลักพละ 4
CULTIVATING SPIRITUAL WELL-BEING FOR SCHOOL ADMINISTRATORS IN THE VUCA WORLD WITH THE BĀLA 4 PRINCIPLES

พระปลัดสมศักดิ์ อตฺตสุโภ (แซ่ลี้) PhrapaladSomsak Atthasupho (Sai Lee)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: sphraplad@gmail.com

Article Received: November 01, 2025. Revised: December 21, 2025. Accepted: December 23, 2025.

บทคัดย่อ

โลกยุคพลิกผันซึ่งมีลักษณะเด่นคือความผันผวน ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ ได้สร้างความท้าทายอย่างยิ่งยวดต่อผู้บริหารสถานศึกษาในปัจจุบัน ทำให้ทักษะการบริหารจัดการแบบดั้งเดิมไม่เพียงพอต่อการนำพาองค์กรให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤต แนวคิดเรื่อง สุขภาวะทางปัญญา จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญสำหรับผู้นำทางการศึกษาที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งจากภายในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง สุขภาวะทางปัญญาคือการเข้าถึงคุณค่า ความจริง ความดี และความงามภายในตนเอง ซึ่งจะหล่อหลอมให้ผู้บริหารมีสติปัญญาที่สุขุมมีจิตใจที่มั่นคงและสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล อันเป็นรากฐานสำคัญของภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ การประยุกต์ใช้หลักพละ 4 ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมว่าด้วยพลังภายใน 4 ประการ ได้แก่ ปัญญาพละ (กำลังปัญญา) ช่วยในการวิเคราะห์และตัดสินใจท่ามกลางความซับซ้อนและความไม่แน่นอน วิริยะพละ (กำลังความเพียร) สร้างความอดทนเพื่อยืนหยัดต่อสู้กับความผันผวนที่ไม่หยุดนิ่ง อนวัชชพละ (กำลังความสุจริต) ทำหน้าที่เป็นสมอที่ยึดเหนี่ยวคุณธรรมและความโปร่งใส สร้างความไว้วางใจในสภาวะที่คลุมเครือ และสังคหพละ (กำลังการสงเคราะห์) เป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายและความสามัคคี การบ่มเพาะสุขภาวะทางปัญญาผ่านหลักพละ 4 จะช่วยพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีศักยภาพในการนำพาองค์กรและผู้เรียนให้ก้าวผ่านความเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน
คำสำคัญ: สุขภาวะทางปัญญา, โลกยุคพลิกผัน, หลักพละ 4

Abstract

The VUCA World, characterized by volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity, poses immense challenges to present-day school administrators, rendering traditional management skills insufficient for navigating organizations through crises. The concept of "Spiritual Well-being" thus emerges as an essential quality for educational leaders to build inner strength amidst change. Spiritual Well-being is the access to inner values, truth, goodness, and beauty, which cultivates administrators to possess profound wisdom, mental stability, and the ability to foster supportive relationships-the essential foundations of effective leadership. The application of the Bāla 4 Principles, a Buddhist teaching on four inner powers, serves as an

operational framework for administrators to cultivate this spiritual well-being. These four principles work in harmony to directly address the challenges of the VUCA world: Paññā-bala (the power of wisdom) aids in analysis and decision-making amidst complexity and uncertainty; Viriya-bala (the power of perseverance) builds endurance to withstand constant volatility; Anavajja-bala (the power of integrity) acts as an anchor of morality and transparency, building trust in ambiguous situations; and Saṅgaha-bala (the power of compassion and relationship building) is a tool for creating networks and unity. Cultivating spiritual well-being through the Bāla 4 Principles will help develop the capacity of school administrators to lead their organizations and learners through change with stability and sustainability.

Keyword: Spiritual Well-Being, Vuca World, Bāla 4 Principles

บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่พลิกผันอย่างรวดเร็วและรุนแรง หรือที่เรียกว่า “โลกยุคพลิกผัน” (VUCA World) ซึ่งเป็นผลจากการขับเคลื่อนของสามกระแสหลัก ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่หลอมรวมสังคมโลกเป็นหนึ่งเดียว กระแสการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด (Big Bang of Technology) และกระแสความเป็นใหญ่ของเงินทุน (Financialization) ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน (วัฒนาพร ระงับทุกข์, 2563) โลกยุคนี้มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความผันผวนสูง (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) สภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบโดยตรงต่อทุกภาคส่วน รวมถึงภาคการศึกษา ซึ่งต้องเผชิญกับความท้าทายในการปรับตัวเพื่อผลิตและพัฒนากำลังคนให้มีทักษะและสมรรถนะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไป (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

ในบริบทของสถานศึกษา โลกยุคพลิกผันได้สร้างความท้าทายในหลายมิติ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 รูปแบบการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไปจากการเข้ามาของเทคโนโลยีดิจิทัล และบทบาทของครูที่ต้องเปลี่ยนจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังต้องรับมือกับปัญหาสุขภาพจิตของนักเรียนที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ภาวะซึมเศร้าและความเครียด ความคาดหวังของผู้ปกครองที่หลากหลาย และความจำเป็นในการสร้าง “ความฉลาดทางดิจิทัล” (Digital Quotient: DQ) ให้แก่ทั้งผู้เรียนและบุคลากร เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตในโลกออนไลน์ได้อย่างปลอดภัยและสร้างสรรค์ (กมลวรรณ จันทร, 2564) สถานการณ์เหล่านี้สร้างแรงกดดันมหาศาลต่อผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งไม่เพียงแต่ต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ แต่ยังต้องมีพลังใจที่เข้มแข็งเพื่อนำพาองค์กรให้ก้าวข้ามผ่านความท้าทายไปได้

อย่างไรก็ตาม วิกฤตการณ์ของโลกสมัยใหม่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงมิติภายนอกเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงวิกฤตการณ์ภายในจิตใจของผู้คน ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ชี้ว่า อารยธรรมวัตถุนิยมที่ดำเนินมากว่า 500 ปี ได้นำโลกมาสู่จุดวิกฤตทางศีลธรรมและความไม่สมดุลในทุกมิติ (ประเวศ วะสี, 2566)

ท่านได้เสนอว่า ทางออกจากวิกฤตนี้คือการสร้าง “สุขภาวะทางปัญญา” (Spiritual Well-being) ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตใจเข้าถึงความจริง ความดี และความงาม อันเป็นความสุขที่ลึกซึ้งและยั่งยืนกว่าความสุขทางวัตถุ สอดคล้องกับธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2565) ที่ระบุถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการส่งเสริมสุขภาวะทางปัญญาควบคู่ไปกับสุขภาวะทางกาย ใจ และสังคม เพื่อสร้างความสมดุลและเป็นองค์รวม (ณัช มัศโอดี, 2566)

สำหรับผู้บริหารสถาน การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาจึงไม่ใช่เป็นเพียงทางเลือก แต่เป็นความจำเป็นเร่งด่วน การเผชิญหน้ากับโลกยุคพลิกผันที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและความไม่แน่นอนนั้น ต้องการผู้นำที่มี “ปัญญาภายใน” (Inner Intelligence) ซึ่งหมายรวมถึงความฉลาดทางจิตวิญญาณ (Spiritual Quotient: SQ) และความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient: EQ) (วรินทร จินดาวงศ์, 2566) ผู้บริหารที่มีสุขภาวะทางปัญญาจะสามารถตัดสินใจได้อย่างสุขุม รอบคอบ มีความยืดหยุ่นทางความคิด สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับครู นักเรียน และผู้ปกครอง และเป็นแบบอย่างในการนำพาชุมชนการเรียนรู้ให้เติบโตอย่างมั่นคง การพัฒนาปัญญาภายในนี้จึงเป็นรากฐานสำคัญในการยกระดับผู้บริหารให้เป็น “คนดีและเก่ง” ตามเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติ และเป็นหัวใจของการสร้างสถานศึกษาให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการเติบโตอย่างเต็มศักยภาพของผู้เรียน

บทความวิชาการฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจแนวทางการสร้างสุขภาวะทางปัญญาของผู้บริหารสถานศึกษาท่ามกลางบริบทของโลกยุคพลิกผัน โดยประยุกต์ใช้หลักพละ 4 ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมว่าด้วยธรรมะอันเป็นพลัง 4 ประการ มาเป็นกรอบในการพัฒนาศักยภาพภายในของผู้บริหาร เพื่อให้สามารถนำพาสถานศึกษาให้เป็นองค์กรแห่งสุขภาวะที่พร้อมรับมือกับอนาคตที่ไม่หยุดนิ่งได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาวะทางปัญญา

สุขภาวะทางปัญญา (Spiritual Well-being หรือ Spiritual Health) เป็นมิติที่สี่ของสุขภาวะที่สมบูรณ์ นอกเหนือจากสุขภาวะทางกาย จิต และสังคม แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากการตระหนักว่า ชีวิตมนุษย์นั้นมีความลึกซึ้งมากกว่ามิติทางกายภาพและวัตถุ แต่ยังครอบคลุมถึงมิติทางนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า ความหมาย และความเชื่อมโยงกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าตนเอง

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2566) ได้ให้คำนิยามว่า Spiritual หมายถึง คุณค่าเหนือวัตถุ และ ปัญญา หมายถึง การเข้าถึงความจริงเหนือวัตถุ ดังนั้น สุขภาวะทางปัญญาจึงเป็นสภาวะที่จิตใจของมนุษย์ได้สัมผัสกับความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นภาวะที่สงบ สุข และเป็นอิสระจากความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนหรืออัตตา เป็นความสุขที่ละเอียดอ่อน ประณีต และลึกซึ้งกว่าความสุขที่เกิดจากวัตถุ ซึ่งมีลักษณะตื้นเขินและไม่ยั่งยืน

ในทางวิชาการตะวันตก แนวคิดนี้มีความเชื่อมโยงกับ จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) ซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นในทศวรรษที่ 1980 ณ มหาวิทยาลัยนาโรปะ สหรัฐอเมริกา บนฐานปรัชญาพุทธศาสนานิกายวัชรยาน จิตตปัญญาศึกษา คือ การศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตนเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อมนุษย์และสรรพสิ่ง (ประเวศ วะสี, 2551, อ้างถึงใน วรินทร จินดาวงศ์, 2566) กระบวนการเรียนรู้นี้เน้นการปฏิบัติ เช่น

ศิลปะ โยคะ สุนทรียสนทนา และจิตภาวนา เพื่อฝึกฝนให้บุคคลได้กลับมาใคร่ครวญและทำความเข้าใจตนเองจากภายใน

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องสุขภาวะทางปัญญายังสอดคล้องกับทฤษฎีทางจิตวิทยา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ ปัญญาภายใน (Inner Intelligence) ซึ่งหมายรวมถึงความฉลาดทางจิตวิญญาณ (Spiritual Quotient: SQ) และความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient: EQ) Robert J. Sternberg (1999) ได้เสนอ ทฤษฎีความฉลาดแบบไตรอาร์ค (Triarchic Theory of Intelligence) ซึ่งมองว่าความฉลาดที่แท้จริงประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ความฉลาดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Intelligence) ความฉลาดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Intelligence) และ ความฉลาดเชิงปฏิบัติ (Practical Intelligence) การพัฒนาปัญญาภายในจึงเป็นกระบวนการส่งเสริมความฉลาดทั้งสามด้านนี้ เพื่อให้บุคคลสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตในโลกได้อย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ร่วมกันให้ความหมายของสุขภาวะทางปัญญาไว้อย่างน่าสนใจ เช่น เป็น “ความสุขที่เกิดจากการที่เรารู้จักตัวเอง เห็นความเชื่อมโยงของเรากับคนอื่น โลกและธรรมชาติ” หรือเป็น “ศักยภาพที่คนเข้าถึงความจริง ความดี และความงาม” ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าหัวใจสำคัญของสุขภาวะทางปัญญาคือการสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างตนเองกับโลกรอบตัว ผ่านการตระหนักรู้และเข้าใจคุณค่าภายใน (ณัช มัศโอดี, 2566)

สรุปได้ว่า แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสุขภาวะทางปัญญาเป็นแนวคิดแบบองค์รวมที่มองว่าความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิตมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการพัฒนาคุณภาพของจิตใจให้เข้าถึงความจริง ความดี ความงาม และคุณค่าที่อยู่ภายในตนเอง มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาที่เน้นการเรียนรู้จากภายในผ่านการปฏิบัติ และทฤษฎีทางจิตวิทยาที่มุ่งพัฒนาความฉลาดในมิติต่างๆ เพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุลและมีความหมาย

องค์ประกอบของสุขภาวะทางปัญญา

สุขภาวะทางปัญญาเป็นสภาวะภายในที่ซับซ้อน แต่สามารถเข้าใจได้ผ่านองค์ประกอบและลักษณะที่แสดงออก ลักษณะสำคัญของสุขภาวะทางปัญญาไว้ 3 ประการ ซึ่งเป็นผลจากการที่จิตใจได้สัมผัสกับความจริงเหนือตัวตน ได้แก่ ความสุขยิ่ง หรือบรมสุข เป็นความสุขที่ลึกล้ำ ประณีต และยิ่งใหญ่กว่าความสุขทั้งปวงที่ได้จากวัตถุ เป็นความสุขที่แผ่ซ่านไปทั่วทั้งกายและใจ ซึ่งเป็นประสบการณ์ตรงที่แต่ละบุคคลต้องสัมผัสด้วยตนเอง (สันทิฏฐิโก) สุนทรียธรรม คือการประสบความงามอันล้นเหลือในสรรพสิ่ง เมื่อจิตเข้าถึงความจริงแล้ว จะมองเห็นความงามที่แฝงอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว เกิดเป็นความซาบซึ้งและปีติในใจ เป็นสภาวะที่ประเทืองจิตใจให้เบิกบาน และไมตรีจิตอันไพศาล คือความรักอันบริสุทธิ์ต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งมวลโดยไม่หวังผลตอบแทน (เมตตา) เป็นความรู้สึกเชื่อมโยงกับทุกชีวิตในจักรวาล ซึ่งตรงข้ามกับสภาวะของโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังและความขัดแย้ง (ประเวศ วะสี, 2566)

นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้ว การจะบรรลุถึงสุขภาวะทางปัญญานั้น สามารถดำเนินผ่านเส้นทางที่เป็นรูปธรรมได้ โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์ประเวศ วะสี (2566) ได้เสนอ “15 เส้นทางสู่สุขภาวะทางปัญญา” ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่หลากหลายและสามารถปรับใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เส้นทางเหล่านี้เป็นกระบวนการ

ของ “การเป็นอยู่ด้วยปัญญา” หรือ “จิตตปัญญาศึกษา” คือแนวทางการใช้ชีวิตที่นำเราไปสู่ความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน หรือที่เรียกว่า “สุขภาวะทางปัญญา” เป็นหนทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่ช่วยให้จิตใจสงบ คลายจากความยึดมั่นในตัวตน (อัตตา) และเข้าถึงความจริง ความดี ความงามที่อยู่รอบตัวเรา มีทั้งหมด 15 เส้นทาง ได้แก่

1. ระลึกถึงบรมสัจจะ คือการระลึกถึงความจริงสูงสุดที่อยู่เหนือตัวตนของเรา ไม่ว่าเราจะเรียกสิ่งนั้นว่า พระเจ้า ธรรมะ จิตจักรวาล หรือพลังของจักรวาลก็ตาม ให้ลองจินตนาการภาพว่าตนเองเป็นเพียงจุดเล็กๆ ในจักรวาลอันกว้างใหญ่ การระลึกแบบนี้จะช่วยให้ปัญหาและความกังวลส่วนตัวของเราดูเล็กลง จิตใจจะคลายจากความยึดมั่นว่า ทำให้รู้สึกสงบและเชื่อมโยงกับสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าเดิม

2. สัมผัสธรรมชาติ คือการนำตัวเองไปเชื่อมโยงกับธรรมชาติรอบตัว เช่น สายลม แสงแดด ต้นไม้ ท้องฟ้า ดวงดาว เพื่อให้จิตใจของเรากว้างใหญ่เหมือนธรรมชาติ ซึ่งเป็นการซึมซับธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยการหยุดเดินแล้วรู้สึกถึงลมที่พัดผ่านผิว ฟังเสียงนก สัมผัสดิน หรือนอนดูดาว การทำเช่นนี้ช่วยดึงตัวเองออกจากโลกที่วุ่นวายในหัว และทำให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโลกที่กว้างใหญ่และงดงาม

3. ตถตา คือการยอมรับและเข้าใจกฎของธรรมชาติว่าทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันเป็นของมันเช่นนั้นเอง (อิทัปปัจจยตา) การเลิกต่อสู้กับความจริงตรงหน้า เมื่อเจอเรื่องไม่สมหวัง ให้ลองเปลี่ยนความคิดเป็นว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง การยอมรับความจริงไม่ได้แปลว่ายอมแพ้ แต่คือการทำใจให้สงบเพื่อจะมีปัญญาคิดหาทางแก้ไขต่อไป

4. เมตตา คือการเจริญความรัก ความปรารถนาดีที่บริสุทธิ์ต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งมวล โดยไม่หวังผลตอบแทน การแผ่ความรู้สึกดีๆ ออกไปให้คนรอบข้างและทุกชีวิตอย่างจริงใจ การฝึกมีเมตตาจะช่วยลดความเห็นแก่ตัว ทำให้จิตใจเราอ่อนโยนและมีความสุข เมื่อเราส่งความรักให้โลก โลกก็จะน่าอยู่ขึ้นสำหรับเราและทุกคน

5. กรุณา คือการลงมือช่วยเหลือผู้อื่นที่กำลังมีความทุกข์หรือความลำบาก เป็นการทำความดีที่ทำให้รู้สึกอิ่มอกอิ่มใจ ถ้าเมตตาคือ ความปรารถนาดี กรุณาก็คือ การลงมือทำ เช่น การเป็นอาสาสมัคร การบริจาค หรือแม้แต่การช่วยเหลือเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน ล้วนเป็นการแสดงออกถึงความกรุณา การช่วยเหลือผู้อื่นจะทำให้รู้สึกว่าชีวิตมีความหมายและมีคุณค่ามากขึ้น

6. ภาวนา คือการฝึกฝนจิตใจให้สงบและตั้งมั่น เพื่อให้เกิดปัญญาและเข้าถึงความจริงภายใน ทุกศาสนาล้วนมีรูปแบบของการภาวนาเป็นของตนเอง เช่นเดียวกับการออกกำลังกายให้จิตใจแข็งแรง การภาวนาอาจเป็นการนั่งสมาธิ สวดมนต์ หรือการทำกิจกรรมใดๆ ที่ทำให้จิตใจจดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะ เมื่อจิตใจนิ่งสงบจะมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจนขึ้น

7. การมองในแง่ดี คือการฝึกมองสิ่งต่างๆ ในแง่ดี มองเห็นความจริง ความดี ความงามที่ซ่อนอยู่ในทุกสถานการณ์ การฝึกเป็นคนคิดบวก ในทุกเรื่องราว แม้ในเรื่องร้ายๆ ก็มักจะมีแง่มุมดีๆ ซ่อนอยู่เสมอ การฝึกมองหาแง่มุมเหล่านั้นจะทำให้จิตใจเบิกบาน มีความสุข และเปิดรับสิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิต

8. สัมมาวาจา คือการใช้คำพูดที่ประกอบด้วยความจริง เป็นประโยชน์ ถูกกาลเทศะ และไพเราะอ่อนโยน คำพูดมีพลังทั้งสร้างสรรค์และทำลาย การฝึกใช้สัมมาวาจาคือการเลือกใช้คำพูดที่ช่วยสร้างความสุข ความเข้าใจ และความสัมพันธ์ที่ดี

9. ไม่เบียดเบียน คือการรักษาศีล ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสิ่งมีชีวิตอื่น ทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งเป็นการลดตัวตนหรืออัตตา เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การไม่เบียดเบียนคือการเคารพชีวิตและความรู้สึกของผู้อื่น เมื่อไม่สร้างความทุกข์ให้ใคร จิตใจก็จะสงบและเป็นสุข

10. ศิลปะ เพราะความจริง-ความดี-ความงาม คือสิ่งเดียวกัน ศิลปะจึงเป็นเส้นทางที่ยิ่งใหญ่ในการเชื่อมโยงเข้ากับความจริงที่อยู่เหนือตัวตน ได้สัมผัสกับความรู้สึกที่ลึกซึ้งและละเอียดอ่อน ทำให้จิตใจเบิกบานและเปิดกว้าง

11. การเคลื่อนไหวร่างกายอย่างมีสติ คือการทำกิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกายรูปแบบต่างๆ เช่น โยคะ ไทเก็ก หรือแม้แต่การเดิน โดยมีสติกำกับรู้ทันทุกการเคลื่อนไหว รวมกายกับใจให้เป็นหนึ่งเดียว จดจ่ออยู่กับการก้าวเดิน สัมผัสของเท้าที่กระทบพื้น ช่วยดึงสติกลับมาอยู่กับปัจจุบัน ทำให้จิตใจสงบและผ่อนคลาย

12. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตรู้ คือการทำงานทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเล็กน้อยเพียงใด ด้วยสติและความตระหนักรู้ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” เปลี่ยนงานบ้านหรือการทำงานที่น่าเบื่อให้กลายเป็นการฝึกสติ เช่น ขณะล้างจาน ให้รับรู้ถึงสัมผัสของน้ำ สบู่ และภาชนะ การทำงานด้วยจิตรู้จะทำให้มีความสุขกับปัจจุบันขณะ และงานนั้นจะไม่ใช่ภาระอีกต่อไป

13. การปฏิวัติสัมพันธภาพ คือการสร้างความสัมพันธ์ที่เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน และส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างกัน แทนที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบบนลงล่าง การสร้างความเสมอภาคและไว้วางใจจะทำให้เกิดปัญญาร่วมและความสุขในการอยู่ร่วมกัน รวมถึงการรวมตัวเป็นชุมชน (Community) จะช่วยลดความโดดเดี่ยวและความเครียดได้

14. ชีวันตาภิบาล (การตายดี) คือการดูแลช่วงท้ายของชีวิตให้เป็นการตายอย่างมีคุณภาพ สงบ และมีศักดิ์ศรี การระลึกถึงความตาย (มรณานุสติ) ช่วยให้เราคลายจากความยึดมั่นในตัวตน การได้พูดคุยถึงความต้องการในช่วงสุดท้ายของชีวิตกับคนใกล้ชิด จะช่วยลดความกังวลและทำให้ใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ได้อย่างมีความหมาย

15. การเรียนรู้ที่ดี คือการเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตที่นำไปสู่การเกิดปัญญาและความสุข การเรียนรู้ทุกประสบการณ์ไม่ว่าจะดีหรือร้ายล้วนสอนให้ฉลาดขึ้น ทำให้เข้าใจตัวเองและโลกมากขึ้น ลดความเห็นแก่ตัวลง และมีความสุขจากภายในได้ง่ายขึ้น ซึ่งทั้ง 14 ข้อที่กล่าวมาล้วนเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ที่ดีทั้งสิ้น

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของสุขภาวะทางปัญญาประกอบด้วยผลลัพธ์ที่เป็นสภาวะภายใน 3 ประการ คือ ความสุขยิ่ง สุนทรียธรรม และไมตรีจิตอันไพศาล ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ผ่านกระบวนการที่เป็นรูปธรรมอย่างน้อย 15 เส้นทาง ที่เน้นการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การสัมผัสธรรมชาติ การเจริญเมตตากรุณา การภาวนา การทำงานศิลปะ การทำงานด้วยสติ และการสร้างความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม เส้นทางเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องมือในการฝึกฝนจิตใจให้คลายจากอัตตาและเข้าถึงปัญญาภายในได้

บริบทในโลกยุคพลิกผัน (VUCA World)

โลกยุคพลิกผัน หรือ VUCA World เป็นคำที่ใช้อธิบายสภาวการณ์ของโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รุนแรง และคาดเดาได้ยาก คำว่า VUCA ถูกนำมาใช้ครั้งแรกโดยวิทยาลัยการสงครามกองทัพสหรัฐฯ ในช่วงทศวรรษ 1990 เพื่ออธิบายโลกหลังยุคสงครามเย็น ก่อนจะถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายใน

โลกธุรกิจและภาคส่วนอื่นๆ เพื่ออธิบายสภาวะแวดล้อมที่ท้าทายในศตวรรษที่ 21 (THE STANDARD TEAM, 2565) VUCA เป็นตัวย่อที่มาจากลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

Volatility (ความผันผวน) หมายถึง สภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในอัตราที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ สถานการณ์สามารถพลิกผันจากดีเป็นร้าย หรือจากร้ายเป็นดีได้ในเวลาอันสั้น ทำให้การวางแผนระยะยาวทำได้ยาก

Uncertainty (ความไม่แน่นอน) หมายถึง สภาวะที่ขาดความชัดเจน ไม่สามารถคาดการณ์อนาคตได้อย่างแม่นยำ ข้อมูลที่มีอยู่อาจไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจ ทำให้องค์กรและบุคคลต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่ไม่เคยพบเจอมาก่อน

Complexity (ความซับซ้อน) หมายถึง สภาวะที่เต็มไปด้วยปัจจัยจำนวนมากที่เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกันอย่างซับซ้อน ปัญหาหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัยที่เกี่ยวพันกัน ทำให้การทำความเข้าใจและการแก้ไขปัญหานั้นทำได้ยาก การแก้ไขปัญหาจุดหนึ่งอาจส่งผลกระทบที่ไม่คาดคิดไปยังจุดอื่นๆ ได้

Ambiguity (ความคลุมเครือ) หมายถึง สภาวะที่สถานการณ์ขาดความชัดเจน ไม่สามารถตีความหรือทำความเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ ข้อมูลที่มีอาจขัดแย้งกันเอง หรือไม่มีแบบอย่างในอดีตให้เปรียบเทียบ ทำให้ยากต่อการตัดสินใจว่าจะต้องดำเนินการอย่างไร

บริบทของโลกยุคพลิกผันนี้ส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่อภาคการศึกษา ทำให้เกิดความท้าทายที่สำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงของความรู้และทักษะที่จำเป็น ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการเรียนรู้ที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญ และความเปลี่ยนแปลงบทบาทของครู จากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ การศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับตัวจากการมุ่งเน้นถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ (Content-based) ไปสู่การพัฒนาสมรรถนะ (Competency-based) โดยเฉพาะทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา ความคิดสร้างสรรค์ และความฉลาดทางดิจิทัล (กมลวรรณ จันทร, 2564) เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถรับมือกับโลกที่ไม่หยุดนิ่งและเต็มไปด้วยความท้าทายได้

สรุปได้ว่า โลกยุคพลิกผัน (VUCA World) คือบริบทของโลกปัจจุบันที่มีความผันผวนสูง ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ ซึ่งเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและกระแสโลกาภิวัตน์ สภาวะดังกล่าวสร้างความท้าทายอย่างใหญ่หลวงต่อทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคการศึกษาที่ต้องปฏิรูปกระบวนการจัดการเรียนรู้ หลักสูตร และบทบาทของบุคลากรทางการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะและความสามารถในการปรับตัวพร้อมเผชิญกับอนาคตที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผัน

ในบริบทของโลกยุคพลิกผัน ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ภารกิจของผู้บริหารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการบริหารจัดการภายในสถานศึกษา แต่ต้องขยายไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถนำพาองค์กรให้เท่าทันและอยู่รอดได้ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมที่ไม่แน่นอนและมีการแข่งขันสูง ศศิมา สุขสว่าง (2560) ได้สรุปความท้าทายที่ผู้บริหารและบุคลากรในองค์กรต้องเผชิญในโลกยุคพลิกผันไว้ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากผู้คนมักรู้สึกไม่ปลอดภัยเมื่อต้องออกจากพื้นที่คุ้นเคย

(Comfort Zone) ความอยู่รอดของผู้ที่มีประสิทธิภาพต่ำจะยากขึ้น เพราะการแข่งขันสูงทำให้ทุกคนต้องพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และความไม่มั่นคงที่ส่งผลให้ความผูกพันของพนักงานต่อองค์กรลดลง

สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ความท้าทายเหล่านี้ปรากฏในรูปแบบที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ดังนี้

1. ความท้าทายด้านวิชาการ ต้องปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย เน้นทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน

2. ความท้าทายด้านเทคโนโลยี ต้องนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพและเท่าทัน

3. ความท้าทายด้านบุคลากร ต้องพัฒนาครูให้เปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) และสามารถรับมือกับความต้องการที่หลากหลายของนักเรียน

4. ความท้าทายด้านสังคมและชุมชน ต้องสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครองและชุมชนเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

5. ความท้าทายด้านการบริหารจัดการ ต้องบริหารทรัพยากร บุคลากร และคุณภาพการศึกษาภายใต้สภาวะที่มีความไม่แน่นอนสูง และต้องรับมือกับปัญหาสุขภาพจิตของทั้งนักเรียนและครูที่เพิ่มขึ้น

เพื่อรับมือกับความท้าทายเหล่านี้ ผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันจำเป็นต้องมีทักษะและความสามารถที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ทักษะด้านภาวะผู้นำที่เข้มแข็งเพื่อเป็นแบบอย่างและสร้างแรงบันดาลใจ ทักษะด้านการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน ทักษะด้านการทำงานเชิงรุกเพื่อคิดริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ทักษะด้านการทำงานเป็นทีมเพื่อสร้างความร่วมมือภายในองค์กร และทักษะด้านเทคโนโลยีเพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการศึกษาได้อย่างเหมาะสม บทบาทของผู้บริหารจึงเปลี่ยนจากการเป็นผู้จัดการ (Manager) มาสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีวิสัยทัศน์ชัดเจน กล้าตัดสินใจ และสามารถสร้างแรงจูงใจให้บุคลากรทุกระดับมีส่วนร่วมในการนำพาสถานศึกษาไปสู่เป้าหมายได้ (ยุพารัตน์ ใยเมือง, 2565)

สรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันต้องเผชิญกับความท้าทายรอบด้าน ทั้งในเชิงการบริหารหลักสูตร บุคลากร เทคโนโลยี และการสร้างความร่วมมือกับชุมชน บทบาทของผู้บริหารได้เปลี่ยนไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ต้องมีทักษะหลากหลาย โดยเฉพาะภาวะผู้นำการสื่อสาร และการทำงานเชิงรุกเพื่อนำพาสถานศึกษาให้สามารถปรับตัวและพัฒนาผู้เรียนให้พร้อมสำหรับอนาคตที่ไม่แน่นอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หลักพละ 4 เพื่อสร้างสุขภาวะทางปัญญา

ในการเผชิญกับความท้าทายของโลกยุคพลิกผัน การพัฒนาศักยภาพของผู้บริหารสถานศึกษาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงทักษะการบริหารจัดการภายนอก แต่ยังรวมถึงการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน หรือ “สุขภาวะทางปัญญา” หลักพุทธธรรมได้เสนอแนวทางที่เป็นรูปธรรมในการสร้างพลังภายในตนเอง ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ หลักพละ 4 พละ แปลว่า กำลัง หรือ พลัง หมายถึง ธรรมะอันเป็นพลังที่ช่วยขับเคลื่อนให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงและมีปัญญา หลักธรรมหมวดนี้จึงเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้แก่ผู้บริหารสถานศึกษา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2550) ได้อธิบายหลักพละ 4 ไว้ดังนี้

1. ปัญญาพละ (กำลังปัญญา) หมายถึง กำลังแห่งความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจน ความฉลาดรอบรู้ในสิ่งที่กำลังทำ สามารถคิดวิเคราะห์ แยกแยะเหตุผล และตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง สำหรับผู้บริหาร ปัญญาพละคือ

ความสามารถในการมองการณ์ไกล เข้าใจบริบทที่ซับซ้อนของสถานการณ์ต่างๆ และสามารถวินิจฉัยสั่งการได้อย่างมีหลักการและเหตุผล เป็นกำลังสำคัญในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน ผู้ที่มีปัญญาพละจะเป็นผู้ที่ใฝ่ศึกษาและฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ

2. วิริยะพละ (กำลังความเพียร) หมายถึง กำลังแห่งความพยายาม ความมุ่งมั่น บากบั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบาก มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วง ในโลกยุคพลิกผันที่เต็มไปด้วยความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วิริยะพละเป็นพลังที่ช่วยให้ผู้บริหารมีความอดทนทั้งทางร่างกายและจิตใจ สามารถยืนหยัดและขับเคลื่อนภารกิจให้บรรลุเป้าหมายได้

3. อนวัชชพละ (กำลังความสุจริต) หมายถึง กำลังแห่งการกระทำที่ไม่มีโทษ หรือความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย วาจา และใจ ประกอบด้วยการมีพฤติกรรมและหน้าที่การงานที่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีข้อบกพร่องเสียหาย พูดความจริง มีเหตุผล และกระทำการด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ สำหรับผู้บริหาร อนวัชชพละคือความมีคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในองค์กร

4. สังคหพละ (กำลังการสงเคราะห์) หมายถึง กำลังแห่งการยึดเหนี่ยวน้ำใจคน การสร้างมนุษยสัมพันธ์และการประสานหมู่คณะให้เกิดความสามัคคี ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ (สังคหวัตถุ 4) ได้แก่ 1) ทาน การให้ปัน แบ่งปันช่วยเหลือ ทั้งในด้านวัตถุและองค์ความรู้ 2) เปยยวัชชนะ (ปิยวาจา) การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน มุ่งให้เกิดประโยชน์และสร้างความสัมพันธ์ที่ดี 3) อัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูล และประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและส่วนรวม และ 4) สมานัตตตา การวางตนเสมอภาค ไม่ถือตัว ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่น

สรุปได้ว่า หลักพละ 4 เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธธรรมที่มุ่งสร้างพลังภายใน 4 ด้าน ได้แก่ ปัญญาพละ วิริยะพละ อนวัชชพละ และสังคหพละ (วัณณุวรรธน์ ศรีไสว และคณะ, 2565) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำ การบูรณาการหลักธรรมนี้เข้ากับการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาจะช่วยสร้างผู้นำที่มีทั้งความรู้ความสามารถ (ปัญญา) ความมุ่งมั่นพากเพียร (วิริยะ) ความซื่อสัตย์สุจริต (อนวัชชะ) และความสามารถในการครองใจคน (สังคหะ) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นรากฐานอันมั่นคงของการสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้เกิดขึ้น ท่ามกลางความท้าทายของโลกยุคพลิกผัน

การสร้างสุขภาวะทางปัญญาของผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันด้วยหลักพละ 4

ในโลกยุคพลิกผันที่ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายรอบด้าน ทั้งความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความกดดัน การสร้างความเข้มแข็งจากภายในหรือ “สุขภาวะทางปัญญา” จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง หลักพละ 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมสำหรับผู้บริหารในการบ่มเพาะพลังภายในเพื่อนำพาสถานศึกษาให้ก้าวผ่านความท้าทายต่างๆ ไปได้อย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ ดังแนวทางต่อไปนี้

1. การใช้ปัญญาพละ (กำลังปัญญา) เพื่อนำทางในความไม่แน่นอนและซับซ้อน

ในสภาวะที่ข้อมูลข่าวสารและนโยบายการศึกษาเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Volatility & Uncertainty) ผู้บริหารจำเป็นต้องมีกำลังแห่งปัญญาในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินสถานการณ์ได้อย่างเฉียบคม ปัญญาพละ คือความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Intelligence) และการมองการณ์ไกล

ผู้บริหารควรฝึกฝนทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) และการคิดเชิงระบบ (Systems Thinking) เพื่อให้สามารถมองเห็นความเชื่อมโยงของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสถานศึกษา แทนที่จะมองปัญหาแบบแยกส่วน เมื่อเผชิญกับนโยบายใหม่ เช่น หลักสูตรฐานสมรรถนะ หรือการนำ AI มาใช้ในห้องเรียน ผู้บริหารควรใช้ปัญญาพละในการรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง จัดตั้งทีมทำงานเพื่อศึกษาผลกระทบ และตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษามากที่สุด แทนที่จะทำตามกระแสโดยขาดการไตร่ตรอง สิ่งนี้จะช่วยลดความผิดพลาดและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่บุคลากร

2. การใช้วิริยะพละ (กำลังความเพียร) เพื่อยืนหยัดในความผันผวน

โลกยุคพลิกผันมีลักษณะของความผันผวนสูง ปัญหาและอุปสรรคสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ซึ่งอาจบั่นทอนกำลังใจของผู้บริหารและทีมงานได้ง่าย วิริยะพละ หรือกำลังแห่งความเพียรจึงเป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้ผู้บริหารและองค์กรมีความมุ่งมั่น ไม่ย่อท้อ และสามารถยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรคได้อย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารควรสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ส่งเสริมความพากเพียรและการเรียนรู้จากความล้มเหลว เมื่อต้องดำเนินโครงการใหม่ที่มีความท้าทายสูง เช่น การพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่มีภาวะซึมเศร้า ซึ่งต้องใช้เวลาและความร่วมมือจากหลายฝ่าย ผู้บริหารควรแสดงออกถึงความมุ่งมั่นอย่างสม่ำเสมอ จัดหากำลังใจและทรัพยากรสนับสนุนทีมงานอย่างต่อเนื่อง และสื่อสารความก้าวหน้าเล็กๆ น้อยๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ทีมงานมีพลังในการขับเคลื่อนงานต่อไปจนสำเร็จ แม้จะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและอุปสรรคระหว่างทาง

3. การใช้อนวัชชพละ (กำลังความสุจริต) เพื่อสร้างความไว้วางใจในความคลุมเครือ

ในสภาวะที่มีความคลุมเครือ (Ambiguity) สูง กฎระเบียบหรือแนวทางปฏิบัติอาจไม่ชัดเจน ซึ่งเป็นช่องทางให้เกิดความไม่โปร่งใสหรือการตัดสินใจที่เอื้อประโยชน์แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ง่าย อนวัชชพละหรือกำลังแห่งความสุจริตและความซื่อสัตย์จึงเป็นหลักยึดที่สำคัญที่สุดของผู้บริหาร โดยผู้บริหารต้องยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาลอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในการบริหารงบประมาณและการบริหารงานบุคคล เช่น ในสถานการณ์ที่ต้องจัดสรรงบประมาณที่มีจำกัด ผู้บริหารควรสร้างกระบวนการตัดสินใจที่โปร่งใส เปิดเผยข้อมูลให้บุคลากรรับทราบ และมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน การกระทำที่ซื่อตรงและไม่มีโทษนี้ จะสร้างวัฒนธรรมแห่งความไว้วางใจ ซึ่งเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งที่สุดที่จะทำให้บุคลากรพร้อมใจกันก้าวผ่านช่วงเวลาที่ยากลำบากและไม่แน่นอนไปพร้อมกับผู้นำ

4. การใช้สังคหพละ (กำลังการสงเคราะห์) เพื่อสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ

ความท้าทายในโลกยุคพลิกผันมีความซับซ้อนเกินกว่าที่สถานศึกษาจะแก้ไขได้โดยลำพัง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน และหน่วยงานภายนอกจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สังคหพละ หรือกำลังแห่งการสงเคราะห์และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างและรักษาเครือข่ายได้ ผู้บริหารควรประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในการบริหารงานบุคคลและการสร้างความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เช่น การสื่อสารที่สร้างสรรค์และให้กำลังใจบุคลากร (ปิยวาจา) โดยการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนรอบข้าง (อัตถจริยา) โดยวางตนอย่างเสมอภาคและรับฟังความคิดเห็นของครู นักเรียน และผู้ปกครองทุกระดับ (สมานัตตตา) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้จะทำให้เกิดเครือข่ายที่เข้มแข็ง ซึ่งพร้อมที่จะสนับสนุนและช่วยเหลือสถานศึกษาในยามที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวขององค์กร

บทสรุป

โลกยุคพลิกผัน (VUCA World) ได้นำมาซึ่งความท้าทายต่อระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งต้องทำหน้าที่นำพาองค์กรและผู้เรียนฝ่าคลื่นลมแห่งความผันผวน ความไม่แน่นอน ความซับซ้อน และความคลุมเครือไปให้ได้ การบริหารจัดการในโลกยุคใหม่นี้จึงไม่สามารถพึ่งพิงเพียงทักษะการบริหารเชิงเทคนิคหรือองค์ความรู้แบบเดิมได้อีกต่อไป แต่ต้องการคุณสมบัติของผู้นำที่ลึกซึ้งยิ่งกว่า นั่นคือความเข้มแข็งจากภายในและความสามารถในการสร้างสมดุลท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทั้งหมดนี้รวมอยู่ในแนวคิดของ “สุขภาวะทางปัญญา” การสร้างสุขภาวะทางปัญญาเป็นกุญแจสำคัญสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาในการรับมือกับความท้าทายร่วมสมัย สุขภาวะทางปัญญาซึ่งหมายถึงการเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม และคุณค่าภายในตนเอง จะช่วยให้ผู้บริหารมีสติปัญญาที่สุขุม มีจิตใจที่มั่นคง และมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล ซึ่งเป็นรากฐานของการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพในสภาวะวิกฤต การเปลี่ยนผ่านจากการมุ่งเน้นสุขภาวะทางวัตถุมาสู่การให้ความสำคัญกับปัญญาภายใน จะช่วยเยียวยาภาวะ “พร่องทางจิตวิญญาณ” (Spiritual deficiency) ที่โลกกำลังเผชิญอยู่ และนำไปสู่สุขภาวะที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

หลักพละ 4 ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมว่าด้วยกำลังหรือพลังภายใน 4 ประการ ได้แก่ ปัญญาพละ (กำลังปัญญา) วิริยะพละ (กำลังความเพียร) อนวัชชพละ (กำลังความสุจริต) และสังคหพละ (กำลังการสงเคราะห์) เป็นกรอบการปฏิบัติงานสำหรับผู้บริหารในการบ่มเพาะสุขภาวะทางปัญญา หลักธรรมทั้งสี่ประการนี้ทำงานสอดประสานกันเพื่อตอบโจทย์ความท้าทายของโลกยุคพลิกผันได้อย่างตรงจุด กล่าวคือ ปัญญาพละช่วยให้ผู้บริหารนำทางผ่านความซับซ้อนและความไม่แน่นอน วิริยะพละสร้างความทรหดอดทนเพื่อยืนหยัดต่อสู้กับความผันผวน อนวัชชพละเป็นสมอที่ยึดเหนี่ยวคุณธรรมและความโปร่งใสท่ามกลางความคลุมเครือ และสังคหพละเป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายและความสามัคคีซึ่งเป็นหัวใจของการสร้างองค์กรที่ปรับตัวได้ สรุปได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การสร้างสุขภาวะทางปัญญาของผู้บริหารสถานศึกษาในโลกยุคพลิกผันด้วยหลักพละ 4

เอกสารอ้างอิง

กมลวรรณ จันทร. (2564). การบริหารสถานศึกษายุคโลกพลิกผัน ฉลาดรู้เท่าทันดิจิทัล. National & International Conference, 14(2), 1002-1010.

ณัช มัศโอดี. (2566). รายงานการประเมินผลงานประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายความรู้สุขภาวะทางปัญญา และ Soul Connect Fest 2023. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

ประเวศ วะสี. (2566). สุขภาวะทางปัญญา 15 เส้นทางสู่สุขภาวะที่สมบูรณ์ของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2550). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.

ยุพารัตน์ ใยเมือง. (2565). ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในยุค VUCA world. รายงานการประชุม Graduate School Conference, 4(1), 1200.

วรินทร จินดาวงศ์. (2566). การพัฒนาปัญญาภายใน: แนวคิดและการประยุกต์หลักพุทธธรรม. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(2), A127-A135.

วัฒนาพร ระงับทุกข์. (2563). สมรรถนะเด็กไทยในยุคโลกพลิกผัน (VUCA World). คุรุสภาวิทยาจารย์, 1(1), 8-18.

วัณณุวรรธน์ ศรีไสว, สมบัติ รัตนคร, และ พระครูปลัดบุญช่วย โชติว์โส. (2565). แนวทางการบริหารการศึกษาตามหลักพละ 4 ของสถานศึกษา สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ ในจังหวัดขอนแก่น. Journal of Modern Learning Development, 7(6), 136-147.

ศศิมา สุขสว่าง. (2560). VUCA World ความท้าทายสำหรับผู้นำยุคใหม่. แหล่งที่มา https://www.sasimasuk.com/16768188/vuca-world สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2568.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.

THE STANDARD TEAM. (2565). ถอดแนวคิดการวางผังทิศทางการศึกษาแห่งโลกอนาคต ผ่านมุมมองของคณะสถาปัตย์ฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. แหล่งที่มา https://thestandard.co/thammasat-design-center/ สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2568.

Sternberg, R. J. (1999). The Theory of Successful Intelligence. Review of General Psychology, 3(4), 292-316.